

PARADOX SKEPTICIZMU?

MILOŠ TALIGA, Katedra filozofických vied FHV UMB, Banská Bystrica

Skepticizmus je epistemologický smer, ktorý sa väčšinou neteší priazni, no ani dôsledným snahám o jeho pochopenie. Filozof – skeptik je až príliš často vykresľovaný ako čudák: raz ako neúprimný človek (napr. [14], 9), inokedy ako chybné uvažujúci jedinec, ktorý si *de facto* protirečí (napr. v práci A. Démutha [3], 197 – 204), či ako excentrik básnici o (descartovských) démonoch alebo (putnamovských) mozgoch v kadiach, akoby nemal k dispozícii iné argumenty. V tejto polemike predostriem iný pohľad, podľa ktorého je skepticizmus výsledkom úprimného vecného kritického uvažovania o možnostiach a hraniciach ľudského poznávania. Pokúsím sa o to kritickou analýzou práve Démuthovho vymedzenia skepticizmu, ktoré považujem za neadekvátne. Preto najprv (v 1. a 2. časti) odlíšim skepticizmus od iných epistemologických doktrín, s ktorými sa často zamieňa. Následne sa v 3. časti zameriam na Démuthovo obvinenie, podľa ktorého si skeptik nevyhnutne protirečí. Vo 4. časti sa pokúsím zistiť, či argument L. Kvasza a E. Zeleňáka [6], podľa ktorého si nevyhnutne protirečí falibilista, má závažné dôsledky aj pre skepticizmus. V závere zhrniem navrhované odpovede na otázku, či je skepticizmus paradoxný.¹

1. Čo je, a čo nie je skepticizmus. Démuth rozlišuje medzi úplným, resp. globálnym či dogmatickým skepticizmom a skepticizmom umierneným, resp. akademickým, pričom poznamenáva, že ide o „Humovo členenie“ ([3], 198). Dogmatickí skeptici sú filozofi, ktorí „odmietajú akékoľvek poznania a tvrdia, že poznanie ako nazretie samotnej povahy vecí a jeho úplné zdôvodnenie nie je možné“ ([3], 198). Na Démuthovom vymedzení nie je zarážajúce ani tak to, že odmieta „poznanie ako nazretie samotnej povahy vecí a jeho úplné zdôvodnenie“ (keďže ide o tézu, ktorú dnes väčšina filozofov akceptuje), ako skôr to, že *takýto* typ poznania stotožňuje s *akýmkoľvek* (možným) poznaním. Takmer ani jeden súčasný filozof, či je už skeptikom, alebo prívržencom iného prúdu, neverí, že poznanie je čosi, čo je úplne (t. j. definitívne) zdôvodnené. (A tí, čo tomu veria, sa mýlia.) V Démuthovom postupe možno rozoznať tri kroky: po prvé, stotožnenie poznania s úplne zdôvodneným poznaním (nazretím) samotnej povahy vecí; po druhé, odmietnutie takéhoto typu poznania a po tretie, pripísanie názoru, že akékoľvek poznanie je práve takéhoto typu, úbohému skeptikovi. Ak však dôsledne odlíšime skepticizmus od agnosticizmu, Démuthov (Humov?) dogmatický skeptik odhalí svoju pravú tvár: tvár agnostika. Filozof, ktorý „odmieta akékoľvek poznania“, je agnostikom, nie skeptikom. A naopak: *Skepticizmus nie je agnosticizmom.*²

¹ Hoci výrazy „logický spor“ a „paradox“ sa nepovažujú vždy za synonymné, v tejto polemike nebudem medzi nimi rozlišovať. Obsah ani výsledky polemiky to nijako neovplyvní.

² Podobne kritické argumenty z ([2], eseje 3; 10 a 13) nevyvracajú skepticizmus, ale agnosticizmus

Umiernení skeptici zastávají podľa Démutha „postoj, že naše poznanie pozostáva z presvedčení, ktorých platnosť možno preukázať len do istej miery. Poznanie možno mať, no nie ako nevyhnutne preukázateľnú pravdu, ale len ako šťastí potvrdené či zdôvodnené postoje“ ([3], 198). Umiernený skeptik je teda filozofom obhajujúcim ako poznanie, tak aj možnosť jeho čiastočného zdôvodnenia. Poznanie je „šťastí potvrdené či zdôvodnené presvedčenie“. Problém takéhoto vymedzenia tzv. umierneného skepticizmu spočíva v tom, že splýva s moderným vymedzením falibilizmu. Ako je známe, falibilizmus sa stavia proti fundacionalizmu, teda proti epistemologickej téze, podľa ktorej existujú pevné základy (napríklad v podobe presvedčení, ktoré definitívne zdôvodňujú samy seba), na ktorých spočívajú všetky ostatné poznatky. Podľa falibilizmu takýchto základov niet: Pri pokusoch o zdôvodnenie *ľubovoľného* presvedčenia môže dôjsť k omylu, nech už akokoľvek nepravdepodobnému, a preto platí, že poznatky sú (len) čiastočne zdôvodnenými pravdivými presvedčeniami. Práve v tomto sa však falibilista a Démuthov umiernený skeptik zhodujú. Otázka preto znie: Je každý falibilista skeptikom? Ak nie, tak Démuthov „umiernený skeptik“ nie je skeptikom.

A odpoveď znie: „Nie je.“ Ako by sme nazvali filozofa, ktorý tvrdí, že poznanie existuje, no pritom odmieta, že by sme nejaký (akýkoľvek) poznatok boli schopní zdôvodniť pomocou či už definitívnych, alebo aspoň čiastočných dôvodov v prospech pravdivosti daného poznatku? Fundacionalista to byť nemôže, keďže tvrdí, že nemáme naporúdzi definitívne dobré dôvody. Falibilista to takisto nie je, keďže tvrdí, že nedisponujeme ani čiastočnými či „omylnými“ dobrými dôvodmi. Nie je to však ani agnostik, keďže tvrdí, že poznanie je možné, čo každý agnostik musí poprieť (a ak je dôsledný, nesmie svoje popretie považovať za poznatok). A takto by som mohol pokračovať. Výsledok by bol rovnaký: Na označenie daného filozofa sa hodí len jeden termín, a to termín *skeptik*. *Skeptik je teda filozof zastávajúci epistemologickú tézu, podľa ktorej disponujeme poznaním, no nedisponujeme žiadnymi dobrými dôvodmi v prospech pravdivosti poznania, a to ani dôvodmi čiastočnými.*³ Otvorene priznávam, že nepoznám nijaké iné adekvátne vymedzenie skepticizmu, aspoň pokiaľ má ísť o logicky konzistentný epistemologický smer. Pozrime sa preto, k čomu takéto vymedzenie skepticizmu vedie.

Jeden z dôsledkov [sk] je zjavný na prvý pohľad: *Skepticizmus nie je falibilizmus*. Démuthov „umiernený skeptik“ nie je podľa [sk] nijaký skeptik, ale falibilista obhajujúci čiastočne dobré dôvody. Pokiaľ viem, falibilizmus je *main stream* súčasnej epistemológie a filozofie vedy, zatiaľčo skepticizmus je jedným z minoritných smerov. To by vysvetľovalo, prečo je skepticizmus väčšinou neoblúbený a nepochopený. Démuthov „umiernený skeptik“ napríklad prekvapí svojim tvrdením, že „poznanie pozostáva z presvedčení, ktorých platnosť možno preukázať len do istej miery“. Ak pod „platnosťou“ máme na mysli *pravdivosť* presvedčení, tak dané tvrdenie až príliš závažná epistemologickým relativizmom. *Skepticizmus však nie je ani relativizmus*.

(ktorý Davidson nazýva nie príliš šťastne „globálnym skepticizmom“; pozri [2], 52, 151, 200, 201).

³ Na toto vymedzenie budem odkazovať skratkou „[sk]“.

2. Epistemologický relativizmus a iné neduhy. Podľa D. Millera je „relativizmus potomkom skepticizmu, ktorý je správny, a rovnice *racionalita = zdôvodnenie*, ktorá je chybná“ ([10], 153).⁴ Podľa Démutha „skeptici tvrdia, že absolútna pravda buď nie je, alebo je nedosiahnuteľná, že poznanie nemôže disponovať nevyhnutnou platnosťou, prípadne (ak by sme aj mali pravdu), že nemôžeme mať úplnú istotu o tejto pravde“, a uzatvára: „Skutočným problémom je pojem pravdy a s tým spätý pojem istoty, ktorý sa pri pravde očakáva“ ([3], 199). Keďže ide opäť o zmes viacerých téz, položme so otázku: Ktoré z nich sú skeptici zaviazaní tvrdiť? Začnime prvým Démuthovým vyhlásením: „Absolútna pravda nie je.“ Skeptik je viazaný tézou, podľa ktorej nemáme žiadne dobré dôvody v prospech pravdivosti poznania (pozri [sk]). Z tejto tézy však nevyplýva, že „absolútna pravda nie je“, a dokonca ani to, že „je nedosiahnuteľná“. Naopak, pravý skeptik, *ak sa nechce stať relativistom*, musí názor, že absolútna pravda neexistuje, odmietnuť.

Epistemologický relativizmus je bizarnou doktrínou, podľa ktorej je pravdivosť presvedčenia determinovaná nielen **i.** významom toho jazykového výrazu, ktorým je dané presvedčenie vyjadrené, a **ii.** stavom sveta, ale aj nejakým ďalším tretím faktorom **iii.** Podľa sémantickej koncepcie pravdy, ktorej autorom je A. Tarski [16], pravdivosť určujú len prvé dva faktory, **i.** a **ii.** (pozri aj [10], 215 – 216 a [2], 139). Niektorí extrémni relativisti by radi vylúčili faktor **ii.**,⁵ iní ponúkajú množstvo kandidátov na obsadenie postu **iii.** Tak napríklad u neskorého Wittgensteina je ním životná forma [17], u Rortyho nenásilná zhoda ([13], 197), v [5] zasa vedecká paradigma, a hoci Kuhn varoval pred rozširovaním termínu *paradigma* na nevedecké oblasti, rozšíreniu zárodkov svojho relativizmu na iné kultúrne oblasti už nezabránil, naopak, skôr mu napomohol. Tak sa bežne môžeme stretnúť s názorom, že pravda je (okrem **i.** a **ii.**) určovaná kultúrou či kontextom (v dostatočne širokom zmysle slova) alebo skôr (u niektorých vulgárnejších marxistov) už užšie vymedzenou triedou, ba niektorí zachádzajú až do extrému subjektivismu a tvrdia, že „každý jedinec má svoju vlastnú pravdu“. Podozrenie, že „obrat k relativizmu je najčastejším výsledkom konfliktu medzi zámenou pravdy so zdôvodnenou pravdou a uvedením, že zdôvodnená pravda nemôže existovať“ ([9], 70), je teda na mieste. Keby diskutéri polemizujúci o pravde hneď na začiatku striktné odlíšili význam termínu „byť pravdivý“ od *kritérií*, vďaka ktorým nejaký výrok za pravdivý klasifikujú, a uvedomili si, že „rozhodnutie akceptovať vetu ako pravdivú... vždy presahuje samotnú vetu a aj jej pravdivosť“ ([10], 180), bola by tu stále nádej, že sa z neduhov relativizmu vyliečia. Bez tohto odlíšenia sa však „pravda stáva vecou rozhodnutia, konvencie a napokon politickej moci“ ([10], 176), prípadne opodstatnenej tvrditeľnosti či zdôvodnenia.

Pripúšťam, že tieto poznámky k relativizmu majú črty karikatúry, ich pointa by však bola tá istá aj po podrobnej analýze: Dôsledný skeptik akceptuje presný opak toho, čo mu

⁴ Dôsledkom Millerovho postrehu je fakt, že otázka, „prečo prevláda justifikacionizmus (anti-skepticizmus), je zaujímavejšia ako to, prečo prežíva relativizmus“ ([10], 153). Daná otázka však nie je predmetom mojej polemiky.

⁵ Faktor **ii.** môže byť vylúčený bez zaujatia pozície relativizmu, avšak iba v prípade niektorých výrokov, ktoré tvoria pomerne úzku množinu. Pozri 4. časť a poznámku 13.

pripisuje Démuth v ([3], 199): *Podľa skeptika absolútna pravda existuje*. Absolútna pravda však nie je absolútnou v tom zmysle, že ju musí každý rozumný jedinec za pravdu aj uznať, a nie je ani niečím, na tvrdenie čoho má jedinec (alebo skupina vyvolených) dobré dôvody: *Absolútna pravda nie je zdôvodnenou pravdou*. Naopak. Absolútnosť pravdy nemá nič spoločné s ľudskými kognitívnymi (ne)schopnosťami; pravda bola, je a bude absolútna preto, lebo je mimo ľudskej autority. Za to môžeme vďačiť práve Tarskému, ktorý nás vyzbrojil takým „chápaním pravdy, ktoré je nezávislé od akýchkoľvek prostriedkov, pomocou ktorých klasifikujeme tvrdenia ako pravdivé“ ([10], 176). To, že výrok „Teraz tu prší“ je pravdivý vtedy, ak tu teraz, podľa nenásilnej zhody našich názorov, prší, môže znieť zvodne len pre niekoho, kto nechápe význam termínu *byť pravdivý*.

Naznačené chápanie absolútnej pravdy nijako nebráni tomu, aby sme pravdu aj poznali, aspoň pokiaľ pod poznaním *nemáme* na mysli zvrat „vedieť s dobrými dôvodmi, že máme pravdu“. Odporúčanie, aby sme pravdu dôsledne odlišovali od zdôvodnenej pravdy, tak získava na dôležitosti: Podľa skeptika *absolútna pravda existuje a môžeme ju aj poznať*. Z citátu uvedeného na začiatku 2. časti je ale zrejme, že Démuth nás presvedča o opak. Otázka, čo by z Démuthovho citátu skeptik vôbec akceptoval, sa tak stáva ešte naliehavejšou. Zrejme len jednu časť, a síce to, že „ak by sme aj mali pravdu... nemôžeme mať úplnú istotu o tejto pravde“. To by však podpísal aj každý falibilista (pozri časť 1.), čo opäť ukazuje, že ide o nedostatočnú charakteristiku skepticizmu. Pravý skeptik by preto odmietol Démuthov záver, že „skutočným problémom je pojem pravdy a s tým spätý pojem istoty, ktorý sa pri pravde očakáva“, ako zavádzajúci. Podľa [sk] je skôr otázne spojenie pravdy a *akýchkoľvek* dobrých dôvodov, nielen tých, ktoré (údajne) poskytujú istotu či skôr pocit istoty: Dobré dôvody, ktoré by zaručovali či naznačovali pravdivosť toho-ktorého presvedčenia, nikdy nezískame. Na skepticizme je pritom zaujímavé to, že „zrieknutie sa dobrých dôvodov je nevyhnutným dôsledkom používania rozumu“ ([9], 55). Skepticizmus teda nejako súvisí s racionalizmom, hoci nie s hocikým.⁶

Démuth tvrdí, že „radikálny skeptik [...] môže veriť, že ‚pravda je nepoznateľná‘, vzápätí však o tom pochybuje, pretože ‚ak [skeptik] verí v nepoznateľnosť pravdy, pýtame sa: čo je na nej nepoznateľné?‘“ ([3], 200). Démuthove pochybnosti vyvierajú z paradoxu, ku ktorému skepticizmus podľa neho vedie. Otázke, či je skepticizmus paradoxný, sa budem venovať o chvíľu, tu len znovu zdôrazním, že skeptik *nemôže* veriť, že pravda je nepoznateľná. *Ak* je poznanie tvorené pravdivými presvedčeniami (resp. pravdivými vetami, a pod.) a *ak* skeptik tvrdí, že pravda je nepoznateľná, tak sa vskutku stáva čudákom tvrdiacim, že nie je možné nijaké poznanie, teda agnostikom, podľa ktorého poznanie neexistuje. Hoci nie je jasné, čo presne sa pod Démuthovým označením „radikálny skeptik“ skrýva (keďže pôvodne rozlíšil medzi dogmatickým a umierneným „skeptickým“; pozri 1. časť), zdá sa, že by malo ísť skôr o „dogmatického skeptika“ ako o „skeptika umierneného“. Preto by nemal prekvapiť môj záver, že ani Démuthov „radikálny skeptik“ nie je skeptikom, ale agnostikom. *Podľa skeptika existuje ako poznanie, tak aj*

---

⁶ Narážam na kritický racionalizmus K. R. Poppera, ktorý v súčasnosti dôsledne rozvíja najmä D. W. Miller. O jeho súvislosti so skepticizmom pozri napr. [9] alebo [10].

absolútna pravda, pričom aj jedno, aj druhé je dosiahnuteľné: To, čo vieme, vieme bez dobrých dôvodov.⁷

3. Je skepticizmus paradoxný? Miesto, na ktorom Démuth načrtáva paradox, ktorý napokon pripisuje skeptikovi, sa začína nasledujúcimi slovami: „Ak sme presvedčení, že ‚pravda nie je‘ a tento výrok je pravdivý, potom je pravda, že ‚pravda nie je‘. To by však znamenalo, že pravda predsa len je, čo je vzhľadom na obsah výroku ‚je pravda, že pravda nie je‘ logický spor. Naopak, ak je pravdou negácia tohto výroku a teda tvrdenie, že ‚nie je pravda, že pravda nie je‘, potom je pravda, že ‚pravda je‘. Čo opäť len dokazuje, že presvedčenie, že ‚pravda nie je‘, nemožno myslieť logicky konzistentne, pretože už samo presvedčenie predkladáme v podobe existujúcej pravdy“ ([3], 200).

Napriek tomu, že tento argument nepresvedčí žiadneho dôsledného relativistu, skeptik s ním môže súhlasiť. Relativista by totiž mohol „upresniť“ (zo skeptického hľadiska skôr zahmlieť) pôvodný spor vyhlásením, že absolútna pravda neexistuje a že toto vyhlásenie je relatívnou pravdou. Proti takémuto vyhláseniu sa nedá argumentovať, že je logicky sporné. Ako sme však už videli, nie je to ani potrebné, pretože relativizmus je neudržateľný: *Nijaké relatívne pravdy totiž neexistujú*, a preto ani to, že absolútna pravda neexistuje, nemôže byť relatívnou pravdou. Čokoľvek, čo je pravdivé, je pravdivé v absolútnom zmysle slova.⁸

Sledujme však, ako pokračuje línia Démuthovho argumentu proti skepticizmu. Určité nedorozumenia z Démuthovej strany sú zapríčinené aj tým, že skepticizmus stále vykresľuje ako tézu, podľa ktorej „nemáme istotu, že to, v čo veríme, je naozaj pravdivé“ ([3], 200), namiesto toho, aby ho upresnil tézou, podľa ktorej nemáme *vôbec nijaké* dobré dôvody v prospech toho, že to, v čo veríme, je pravdivé. Démuth tvrdí, že „podobne ako v predchádzajúcom prípade [teda v prípade tvrdenia ‚Pravda nie je‘] aj v prípade tohto výroku [teda výroku ‚Nič nie je isté‘] narážame na komplikácie“ ([3], 200). Komplikácie, ktoré má na mysli, približujú jeho nasledujúce slová: „Jeho výrok [t. j. skeptikov výrok ‚Nič nie je isté‘] možno posudzovať tak, že vyjadruje úplné a nepochybné presvedčenie o tom, že neotrasiteľné presvedčenie nemožno nadobudnúť. Ak to myslí vážne, potom nie je isté ani len to, že ‚nič nie je isté‘, čo spochybňuje jeho pôvodnú tézu... Problémom radikálneho skeptika je dôsledné uplatňovanie jeho vlastných postojov na jeho vlastné učenie. V rovine metavýpovedí sa nevyhnutne dostáva do sporu“ ([3], 201).

Bola to najmä táto pasáž, ktorá ma podnietila ku kritickej reakcii. Najprv jeden detail. Ak by mal Démuth pravdu, tak by sa do sporu zaplietol nielen tzv. radikálny skeptik, ale nevyhnutne aj „umiernený skeptik“, teda filozof, ktorého som vyššie označil ako falibilistu, pretože falibilista takisto akceptuje tvrdenie, že nič nie je isté.

---

⁷ Túto tézu som sa pokúsil podrobnejšie vysvetliť (nie zdôvodniť) v [15].

⁸ Všimnite si, že tu netvrdím to, že viem na základe dobrých dôvodov, že relatívne pravdy neexistujú, ale to, že je pravda, že relatívne pravdy neexistujú. Ktokoľvek, kto je presvedčený o tom, že relatívne pravdy existujú, sa preto môže pokúsiť vyvrátiť môj názor, čo by si však vyžadovalo vyvrátenie Tarského sémantickej koncepcie pravdy, z ktorej som čerpal už v 2. časti.

Problém Démuthovho argumentu spočíva v tom, že výrok „Nič nie je isté“ *nemožno logicky* v rámci skepticizmu (vymedzeného pomocou [sk]) „posudzovať tak, že vyjadruje [skeptikovo] úplné a nepochybné presvedčenie“. Teda skeptikovo (a falibilistovo) tvrdenie „Nič nie je isté“ *nie je* isté. To isté tvrdí aj Démuth, keď hovorí, že „nie je isté ani len to, že nič nie je isté“ ([3], 201), vzápätí však nepochopiteľne uzatvára, že to „spochybňuje jeho [t. j. skeptikovu] pôvodnú tézu“ ([3], 201). Démuthov záver je vskutku záhadný. Dôsledný skeptik sa musí s úžasom spýtať, *ako* to, preboha, spochybňuje jeho pôvodnú tézu, podľa ktorej nič nie je isté? Pokiaľ dovidím, veta (2) „Nie je isté ani len to, že nič nie je isté“ je *triviálnym logickým dôsledkom* vety (1) „Nič nie je isté“. Ak niekomu nie je jasné, prečo medzi (1) a (2) neexistuje – aspoň podľa [sk] – nijaký logický spor, stačí si uvedomiť, že *obidve vety možno konzistentne považovať za pravdivé, a to bez dobrých dôvodov*. Ani jedna z týchto viet však nie je *zdôvodnenou* pravdou. Skeptikovi môže byť jedno, či možno (1) alebo (2), prípadne obidve vety konzistentne zastávať s istotou, pretože akceptuje názor, podľa ktorého sa *nič* nedá zastávať s istotou, keďže sa nedajú získať *žiadne* dobré dôvody či „istoty“. Skeptikovi záleží na pravdivosti viet (1) a (2) a ako také ich aj akceptuje. Ak niekto vyhlási (ako to urobil údajne Sokrates) „Viem, že nič neviem“, môžeme ho unáhle obviňovať z toho, že si protirečí (a že nevie čo hovorí), no tým sa môžeme vzápätí ukrátiť o jeho hlbšie pochopenie. „Viem bez dobrých dôvodov, že nič neviem s dobrými dôvodmi“ už znie azda o čosi zaujímavejšie (a azda aj konzistentne). A „Viem bez dobrých dôvodov, že viem bez dobrých dôvodov, že nič neviem s dobrými dôvodmi“ znie pre niekoho možno ešte zaujímavejšie. (K tejto na prvý pohľad zvláštnej formulácii sa vrátim vo 4. časti.)

To, že sa skeptik dostáva „nevyhnutne do sporu v rovine metavýpovedí“, je podľa môjho názoru Démuthova ilúzia. Prirodzene, spor sa okamžite vynorí, ak budeme trvať na tom, že ak niečo vieme, musíme to vedieť s istotou alebo na základe dobrých dôvodov. Ako už vieme, skeptik také čosi explicitne odmieta, a preto na Démuthov argument odpovie, že je peknou ilustráciou logického sporu, ktorý sa ho však netýka. Na to, aby skeptik disponoval nejakými poznatkami, nemusí disponovať dobrými dôvodmi v prospech pravdivosti týchto poznatkov. Preto môžu vety (1) *a súčasne* (2) predstavovať dva z mnohých skeptikových (pravdivých) poznatkov. K verdiktu, že skeptik sa „nevyhnutne dostáva do sporu“, mohlo zviest' Démutha aj jeho presvedčenie, že podľa skeptikov „poznatie nemôže disponovať nevyhnutnou platnosťou“ (pozri začiatok 2. časti). Pokým sa totiž neobjasní, čo sa má na mysli pod „nevyhnutnou platnosťou“, a pokým sa neodlíši poznanie v zmysle „vlastnenia pravdy“ od poznania v zmysle obsahu poznatkov a statusu ich pravdivostných hodnôt, môže sa zdať, že skepticizmus je nevyhnutne paradoxný. Pozrime sa, ako to asi funguje.

4. Skepticizmus a neomylnosť. Výsledkom ostrej kritiky falibilizmu zo strany L. Kvasza a E. Zeleňáka [6] je okrem iného téza, že „existujú neomylné tvrdenia“ ([6], 74), ktorá môže na prvý pohľad pôsobiť aj ako vyvrátenie skepticizmu. Podľa ([6], 73) je

hlavnou tézou falibilizmu téza (A): „Všetky tvrdenia sú omylné.“⁹ Pripisovať vlastnosť „byť omylný“ práve tvrdeniam zrejme nemá veľký zmysel a možno aj preto autori tézu (A) spresnili (pozri nižšie). Dôsledný falibilista, ktorý prijíma (A), musí zastávať aj tézu (B), ktorá hovorí: „Tvrdenie (A) je omylné“ ([6], 73). Autori ďalej uvádzajú tézu (C), ktorá hovorí: „Tvrdenie (B) je omylné.“ V ich formulácii ([6], 74) znie téza (C) nasledovne:

(C) „Všetky tvrdenia sú omylné.“ je omylné“ je omylné.

Ďalej tvrdia, že chcú „dokázať [...], že tvrdenie (B) nemôže byť omylné“, teda, že tvrdenie (C) „je jednoducho nepravdivé“, čo by znamenalo, „že existujú neomylné tvrdenia a teda že pôvodná téza falibilizmu (A) je takisto nepravdivá“ ([6], 73).

Je zrejmé, že všetko záleží od toho, ako sa chápe problematický predikát „byť omylný“. Autori ho spresňujú vo svojom kľúčovom argumente, ktorý znie takto: „Falibilista by mal byť presvedčený, že [tvrdenie] (C) je pravdivé, pretože [(C)] tvrdí omylnosť nejakého tvrdenia. Ak by však bolo tvrdenie (C) pravdivé, znamenalo by to, že existuje možný stav vecí, v ktorom je (B) nepravdivé. Ved' čo iné by mohol mať na mysli ten, kto tvrdí, že (B) je omylné? Ak by však (B) bolo nepravdivé, znamenalo by to, že pôvodné tvrdenie (A) je neomylné. A to je kontradikcia, pretože tvrdenie (A) hovorí, že všetky tvrdenia sú omylné“ ([6], 73).

Na základe tohto argumentu autori uzatvárajú, že „z predpokladu, že (C) je pravdivé, vyplýva kontradikcia. Preto je (C) nepravdivé, čo znamená, že tvrdenie (B) samotné nie je omylné. Na nešťastie pre falibilistu to znamená, že napriek faktu, že *môže* trvať na omylnosti hlavnej tézy (A), môže tak robiť *iba neomylným spôsobom*“ ([6], 73). Postoj falibilistu je preto nevyhnutne paradoxný, resp. logicky nekonzistentný.

Domnievam sa, že s argumentáciou Kvasza a Zeleňáka možno súhlasiť. Takzvané „neomylné tvrdenia“¹⁰ naozaj existujú (podobne, ako existujú nekritizovateľné tvrdenia; pozri [9], 4. kapitola). Nemyslím si však, že to predstavuje problém pre skepticizmus. Pokúsím sa to vysvetliť. Podľa [sk] platí:

(A*) „Pravdivosť nijakého tvrdenia nie je možné preukázať s dobrými dôvodmi.“ Definitívne dôvody pre akékoľvek tvrdenie **T** totiž nie je možné získať a dôvody čiastočné, keby aj boli získateľné, by nijako nepreukázali, že **T** je pravdivé.¹¹ Skeptik preto prijíma tézu (A*) ako pravdivú, čiže tvrdí:

(B*) „Tvrdenie (A*) akceptujem ako pravdivé.“,

pričom zdôrazňuje, že na akceptáciu (A*) nemá žiadne dobré dôvody, čiže priznáva:

(C*) „Môj postoj vyjadrený v (B*) nie je založený na žiadnych dobrých dôvodoch.“

⁹ Keďže pôvodný text bol publikovaný v angličtine, uvádzam tu pre dôslednosť aj originálne znenie tézy (A): „All propositions are fallible.“, ktoré možno nájsť v ([6], 73).

¹⁰ Zo [6] vyplýva, že pod „neomylným tvrdením“ sa má na mysli tvrdenie, ktoré je pravdivé za každého možného stavu vecí (či, tradične povedané, vo všetkých možných svetoch), teda je to nevyhnutne pravdivé tvrdenie. Ďalšie komentáre k tomuto vymedzeniu uvádzam nižšie.

¹¹ Ak niekto koketuje s názorom, že čiastočné dôvody môžu aspoň naznačovať pravdivosť, mal by zvážiť do dôsledkov problém indukcie, ako aj tzv. indukčnej podpory. Detaily pozri napr. in: [12].

Nezdá sa mi, že by sa tu rýsoval paradox skepticizmu, možno ho však iba prehliadam. Bolo by zaujímavé vidieť, čo by bolo výsledkom Kvaszovej a Zeleňákovskej kritiky, keby ich východiskovou tézou nebola téza (A), ale téza (A*), prípadne čosi ako téza (D*): „Nijakú akceptáciu nijakého tvrdenia nemožno zabezpečiť dobrými dôvodmi, ktoré by preukázali pravdivosť akceptovaného tvrdenia.“ Zdá sa totiž, že skeptikovi nič nebráni akceptovať (D*) a súčasne tézu (E*) „Neomylné tvrdenia existujú“. Jadrom skepticizmu je *epistemologická* téza [sk], ktorá je s *ontologickou* tézou (E*) *zlučiteľná*. Ako som už naznačil v 3. časti, pozíciu dôsledného skeptika možno vyjadriť aj krkolomne, a síce vetou (V): „**Viem bez dobrých dôvodov, že viem bez dobrých dôvodov, že** nič neviem s dobrými dôvodmi“. Prvá časť vety (V), zvýraznená tučným písmom, naráža na tézu (C*), druhá časť, zvýraznená kurzívou, na tézu (B*) a zvyšok je narážkou na tézu (A*).

K poznámke z 3. časti, že veľa záleží od toho, ako kto interpretuje „nevyhnutnú platnosť poznania“, by sme teda mohli dodať, že veľa (a možno všetko) záleží od toho, ako kto interpretuje „omylnosť poznania“. Zdá sa, že ide o dve strany tej istej mince. Možno totiž argumentovať, že *všetky* naše poznatky sú hypotetické, a *súčasne* že existujú *aj* neomylné tvrdenia. Ako je to možné? Jednoducho tak, že za hypotetický poznatok budeme považovať každé tvrdenie, o ktorého pravdivostnej hodnote nemožno rozhodnúť s dobrými dôvodmi. To je evidentne epistemologická téza, téza skepticizmu, podľa ktorej sú *všetky* poznatky hypotetické. To však nevyklučuje, že pravdivostnou hodnotou niektorých tvrdení je „Pravda“, a to vo všetkých možných svetoch. To je evidentne ontologická téza, podľa ktorej existujú výroky s *nemennými* pravdivostnými hodnotami. Prirodzene, existujú procedúry, ktoré nám dovoľujú o niektorých tvrdeniach prehlásiť, že disponujú pravdivostnou hodnotou „Pravda“ vo všetkých možných svetoch, a takéto procedúry aj fakticky používame. *To ale ešte neznamená, že naše vyhlásenia boli vykonané s dobrými dôvodmi.* (Podobné, no výstižnejšie varovanie pozri in: [10], podkapitola 9.2) Predikát „byť omylný“ by tak mal byť pripísaný našim epistemologickým postojom k tvrdeniam, nie samotným tvrdeniam, a to podobným spôsobom, akým som pred chvíľou interpretoval tézu, podľa ktorej sú *všetky* poznatky hypotetické. Kým sa tak nestane, bude sa zdať, že tvrdenie „Všetky poznatky sú hypotetické“ je vo vzťahu logického protirečenia s tvrdením „Existujú nevyhnutne pravdivé tvrdenia“.

Ak sa nemýlim, argumentácia ma posúva od otázky, či skepticizmus trpí niektorým z vyššie naznačených paradoxov, k tradičnej otázke, ktorej som sa doteraz zámerne vyhýbal: „Čím sú zdôvodnené logické (nevyhnutné) pravdy?“ Stručne sa k nej vyjadrím, pretože vo svetle očakávaní kladnej odpovede vyzerá skeptik opäť raz ako čudák, tentokrát tvrdiaci, že *logické pravdy síce existujú, no nie sú zdôvodnené ničím*.¹² Hoci mám podozrenie, že bez nevyhnutne pravdivých tvrdení by prirodzený jazyk nemohol plniť kognitívnu ani komunikačnú funkciu, nechcem tu hľadať hranicu medzi analytickými (nevyhnutnými) a syntetickými (náhodnými) pravdami. Naopak, chcem poukázať *za* dichotó-

---

¹² Pod „logickými pravdami“ mám na mysli všetky pravdivé výroky, ktoré spĺňajú známu Gödelovu vetu o úplnosti, teda nie pravdy z oblasti matematiky, o ktorej Gödel ukázal, že je neúplná (pozri napr. [4], 7).

miu analytického a syntetického, a to pomocou Davidsonovej kritiky dualizmu schémy a obsahu. Davidson hovorí o dvoch rôznych metaforách, ktoré sa pohrávajú s myšlienkou plurality svetov, menovite o Strawsonovej a o Kuhnovej metafore: „Strawson nás vyzýva, aby sme si predstavili možné neaktuálne svety, svety, ktoré by mohli byť opísané naším aktuálnym jazykom pomocou prerozdelenia pravdivostných hodnôt viet... Zrozumiteľnosť kontrastu medzi svetmi záleží v tomto prípade od predpokladu, že naša pojmová schéma... zostáva nemenná. Na druhej strane Kuhn chce, aby sme si predstavili odlišných pozorovateľov toho istého sveta, ktorí k nemu pristupujú s nesúmerateľnými systémami pojmov“ ([1], 187).

Kuhnovu metaforu Davidson odmieta, pretože postuluje neobhájiteľný „dualizmus úplnej schémy (alebo jazyka) a neinterpretovaného obsahu“ ([1], 187). Davidsonove argumenty proti Kuhnovej metafore sú zaujímavé a podľa môjho názoru aj prijateľné, no v tomto momente je kľúčová metafora Strawsonova. Tá totiž „vyžaduje rozlíšenie pojmov a obsahu vo vnútri jazyka: Pomocou fixného systému pojmov (slov s ustálenými významami) opisujeme alternatívne svety. Niektoré vety budú pravdivé jednoducho v dôsledku použitých pojmov alebo významov, iné v dôsledku podoby [aktuálneho] sveta. Pri opisovaní možných svetov sa pohrávame len s vetami druhého typu“ ([1], 187, kurzíva M. T.).

Vety prvého typu, ktoré spomína Davidson, sú našimi diskutovanými „neomylnými“ tvrdeniami či, presnejšie, tvrdeniami jazyka L, ktoré sú pravdivé vo všetkých možných svetoch *vďaka fixnému systému pojmov* jazyka L. Nejde teda ani tak o to, že by rozhranie medzi analytickým a syntetickým bolo „raz, navždy dané“, ako skôr o to, že Strawsonova metafora poukazuje na čosi, čo sa „v našom aktuálnom jazyku“ *fakticky deje*, a síce na *rozlišovanie medzi pojmi a obsahom*. Ak v jazyku L rozlišujeme také tvrdenia (vety prvého typu), ktoré sú *vďaka svojmu významu pravdivé vo všetkých možných svetoch*, bolo by zvláštne popierať, že takýchto tvrdení v L niet. Ak by to predsa len niekto poprel, a požíval by pritom L, zrejme by si protirečil, a možno aj spôsobom, ktorý analyzovali Kvasz so Zelenákom. Ontologická téza, podľa ktorej v L existujú nevyhnutne pravdivé vety, je jednoducho dôsledkom „ustanovenia“ L. Rozpory medzi filozofmi vznikajú v súvislosti s otázkou, akým spôsobom, a či vôbec, bol L „ustanovený“. Keďže táto téma nie je predmetom mojej polemiky, stručne naznačím iba jeden z názorov, podľa ktorého sú logické (nevyhnutné) pravdy pravdivé konvenčne, čo neznamená, že by neboli pravdivé plnohodnotne¹³, ale že sú pravdivé vďaka „ohraničeniu významu našich logických primitívnych výrazov (primitives) konvenčným určením ich pravdivosti v rôznych kontextoch“ ([11], 346). Stojí za zmienku, že Quine v ([11], 341 – 345) uvádza nielen konkrétne konvencie potrebné na určenie pravdivosti logických právd, ale aj odpoveď na otázku z ([11], 351 – 354): Akým spôsobom mohli byť tieto konvencie zavedené? *Nech už však boli potrebné konvencie zavedené akýmkoľvek spôsobom, logické pravdy (tvrdenia) nie sú vďaka nim zdôvodnené*: „Keďže sú tieto tvrdenia predurčené na to, aby boli zastávané nezávisle od

¹³ To, že pravdivosť logických právd nie je určená stavom sveta (pozri poznámku 5 a body i. a ii. v 2. časti) neznamená, že sú pravdivé „neobjektívne“. Naopak, objektívnosť pravdivosti logických právd je uchovávaná intersubjektívnosťou ich významov (ktoré však neobývajú žiadnu „platónsku ríšu“).

našich pozorovaní sveta, môžeme rovnako využiť náš postup konvenčného určenia pravdivosti a predísť tak ošemetnej metafyzickej otázke o našom apriórnom nahliadaní nevyhnutných právd“ ([11], 350). Kritériá určujúce, čo je nevyhnutnou pravdou, boli teda podľa [11] stanovené konvenciou. Práve vyčleňovanie nevyhnutne pravdivých výrokov je ich *konvenčnou úlohou*, ktorú aj plnia.¹⁴ Ak to niekomu vyhovuje, môže ich pokojne nazývať „kritériami analytickosti“.

Záver. Nieкого možno prekvapí záver, podľa ktorého skeptik akceptuje, že existujú „neomylné“ tvrdenia, teda tvrdenia pravdivé vo všetkých možných svetoch (opísaných našim aktuálnym jazykom). Ak k tomu však pridáme upozornenie, že pravdivosť takýchto tvrdení nie je zdôvodnená, pôjde skôr o jeden z dôsledkov logicky konzistentnej skeptickej pozície.¹⁵ Tento dôsledok možno v niekom vzbudiť pochybnosti, pri troche ústretovosti však môže vyznieť skôr pozoruhodne než podozrivo, a to preto, že ukazuje, ako možno zosúladiť existenciu nevyhnutných právd s možnosťou ich poznania: Jednoducho ich poznáme bez dobrých dôvodov. Skeptik tak môže akceptovať tvrdenie „Je pravda, že existujú nevyhnutné pravdy“ zároveň s tvrdením „Je pravda, že nevyhnutné pravdy rozoznávame bez dobrých dôvodov“. Tieto skepticke akceptácie sú oslobodené od potreby dobrých dôvodov (čo je aj správne, keďže tie nie je možné získať), a preto je jeho pozícia, aspoň pokiaľ dovidím, logicky konzistentná. Skeptik môže dokonca akceptovať tézu, že poznanie môže disponovať nevyhnutnou platnosťou, ak pod „poznaním“ budeme mať na mysli tvrdenia a pod „nevyhnutnou platnosťou“ to, že určité tvrdenia sú pravdivé nevyhnutne. Takto sa dá zosúladiť príslušná ontológia so skepticou epistemológiou.

Ďalším potrebným krokom by preto malo byť vysvetlenie toho, ako skeptik kontroluje (nie zdôvodňuje) pravdivostné hodnoty svojich presvedčení. Predmetom tejto polemiky však nebolo predostrieť detaily skeptickej epistemológie, ale „iba“ objasniť (nie zdôvodniť) jej jadro. Po jeho analýze vyšlo v 3. časti najavo, že paradox, ktorý Démuth v ([3], 201) pripisuje skepticizmu, bol skepticizmu pripísaný neprávom. Druhý paradox, ktorý pochádza z [6], bol ich autormi pripísaný falibilizmu. Keďže falibilizmus nepovažujem za zaujímavý smer (pozri 1. časť), nepokúšal som sa preskúmať to, či sa v rámci falibilizmu daný paradox vyskytuje, ale to, či sa týka skeptickej pozície. Navrhovaná odpoveď zo 4. časti znie: Nie, netýka. Netvrdím, že mám v prospech pravdivosti mojej analýzy skepticizmu dobré dôvody, tvrdím iba to, že je pravdivá. Ak by však niekto poukázal na jej neželateľné dôsledky, napríklad v podobe vnútornej kontradikcie alebo iným spôsobom, rád sa jej vzdám a spolu s ňou aj pozície skepticizmu. Vecné vyvrátenie skepticizmu¹⁶ by

---

¹⁴ Interpretácie Quinovej tézy „Truth by convention“ sú rozporuplné. Tak napr. podľa T. Marvana touto tézou „Quine [...] naznačuje, že tzv. logické konvence nemohou platnosť logických princípů vysvětlit; pojem „pravdivý díky konvencii“ je nefunkční“ ([8], 9). Moje čítanie Quina je iné: To, že pojem „pravdivý vďaka konvencii“ je funkčný, Quine predviedol práve v [11], súhlasím však s Marvanom v tom, že „žádná konvence nemůže sloužit jako opodstatnění nutné pravdivosti logických vět“ ([8], 8).

¹⁵ Pričom tu možno načrtnúť analogickú situáciu, keď skeptik akceptuje ako pravdivé nielen tvrdenie (H) „Všetky havrany sú čierne“, ale aj to, že neexistujú dobré dôvody v prospech pravdivosti (H).

¹⁶ Pod „vecným vyvrátením“ mám na mysli serióznú kritiku skepticizmu, nie údajné vyvrátenia údaj-

totiž mohlo priniesť ešte serióznejší, úprimnejší a zaujímavejší pohľad na možnosti a hranice ľudského poznávania.

LITERATÚRA

- [1] DAVIDSON, D.: *Inquiries into Truth and Interpretation*. Oxford: Clarendon Press 2001.
- [2] DAVIDSON, D.: *Subjective, Intersubjective, Objective*. Oxford: Clarendon Press 2001.
- [3] DÉMUTH, A.: *Poznanie, vedenie alebo interpretácia?* Pusté Úľany: Schola Philosophica 2009.
- [4] GÖDEL, K.: *Filosofické eseje*. Praha: Oikoymenth 1999.
- [5] KUHN, T. S.: *Štruktúra vedeckých revolúcií*. Bratislava: Pravda 1982.
- [6] KVASZ, L. – ZELENÁK, E.: A Problem for Popper's Fallibilism. In: Cohen, R. S. – Parusniková, Z. (eds.): *Rethinking Popper (Boston Studies in the Philosophy of Science, vol. 272)*. Boston: Springer 2009, pp. 71 – 81.
- [7] LEHRER, K.: *Teória poznania*. Bratislava: Infopress 1999.
- [8] MARVAN, T.: Konstanty Quinovy filosofie. In: Marvan, T. – Dostálová, L. (eds.): *Willard van Orman Quine. Vybrané články k ontológii a epistemológii*. Plzeň: Západočeská univerzita v Plzni 2006, s. 4 – 30.
- [9] MILLER, D. W.: *Critical Rationalism. A Restatement & Defence*. Chicago & La Salle: Open Court Publishing Company 1994.
- [10] MILLER, D. W.: *Out of Error. Further Essays on Critical Rationalism*. Aldershot: Ashgate Publishing Company 2006.
- [11] QUINE, W. V.: Truth by Convention. In: Benacerraf, P. – Putnam, H. (eds.): *Philosophy of Mathematics*. Cambridge: Cambridge University Press 1983, 2nd ed., pp. 329 – 355.
- [12] POPPER, K. R. – MILLER, D. W.: Why Probabilistic Support Is Not Inductive. In: *Philosophical Transactions of the Royal Society of London*, 321, 1987, 1562, pp. 569 – 591.
- [13] RORTY, R.: Veda ako solidarita. In: Gál, E. – Marcelli, M. (eds.): *Za zrkadlom moderny*. Bratislava: Archa 1991, s. 193 – 208.
- [14] RUSSELL, B.: *Human Knowledge. Its Scope and Limits*. London: George Allen and Unwin 1948.
- [15] TALIGA, M.: Nekonečný príbeh zdôvodňovania. In: *Filosofický časopis*, 57, 2009, č. 3, s. 353 – 373.
- [16] TARSKI, A.: The Concept of Truth in Formalized Languages. In: Tarski, A.: *Logic, Semantics, Metamathematics*. Oxford: Clarendon Press 1956, pp. 152 – 278.
- [17] WITTGENSTEIN, L.: *Filosofická zkoumání*. Praha: Filosofía 1993.

Mgr. Miloš Taliga, PhD.
Katedra filozofických vied FHV UMB
Tajovského 40
974 01 Banská Bystrica
SR
e-mail: taliga@fhv.umb.sk

---

ného skepticizmu, na ktoré možno naraziť takmer v každej knihe venovanej epistemológii (vhodným príkladom je napr. [7], 140 – 141).